

TEADUSSÜNDMUS:

Rakendusantropoloogia perspektiividest – ülevaade Euroopa sotsiaalanthropoloogide konverentsist

Marko Uibu

Resümee

Tartu Ülikooli doktorant Marko Uibu annab sissevaate tänapäevase rakendusantropoloogia teemadesse ja arenguprobleemidesse 2014. aasta suvel Tallinnas toimunud Euroopa sotsiaalanthropoloogide konverentsi põhjal. Rakendusantropoloogi eesmärk on põhjalike välitööde käigus uuritava nähtuse või rühma tundmaõppimise abil leida lahendusi konkreetsetele probleemidele. Antropoloogid saavad oma oskusi kasutada väga erinevates valdkondades – tootearendusest kuni hääbuvate traditsioonide kestmisele kaasa aitamiseni. Tallinna konverentsil esitleti peamiselt sotsiaalsete probleemide lahendamisele ja/või nende teadvustamisele suunatud uuringuid. Konverentsi ajal kogunenud Euroopa rakendusantropoloogide võrgustiku kohtumisel tõdeti, et rakendusantropoloogia ei ole Euroopas piisavalt nähtav ega ülikoolide poolt toetatud ja ka antropoloogid ise on rakendusliku lähenemise suhtes ettevaatlikud. Rakenduslikuma suuna arendamine oleks aga väga mõistlik: see avab uurijatele uusi perspektiive ning võimaldab pakkuda lahendusi konkreetsematele küsimustele ja ühiskondlikele probleemidele.

Võtmesõnad: rakendusantropoloogia, Euroopa antropoloogia, EASA konverents Tallinnas

Helsingi ülikooli antropoloogialektor Toomas Gross kirjutas 2006. aastal Sirbis, et eneseanalüüsi ning eksistentsiaalsete kõhkluste kõrval on antropoloogias viimastel kümnenditel kasvamas ka rakenduslikumate uuringute populaarsus. Ehkki ka rakendusantropoloog püüab välitööde käigus oma uuritavat võimalikult täpselt tundma õppida, tegeleb ta esmajoones konkreetsete praktilistele probleemidega ja neile lahenduste leidmisega.

Tänavu juuli lõpus ja augusti alguses toimunud Euroopa sotsiaalanthropoloogide konverentsil Tallinnas tõdeti Euroopa rakendusantropoloogide

võrgustiku (EASA Applied Anthropology Network) kohtumisel, et rakendusantropoloogia ei ole siiski Euroopas kahjuks kuigi esilekerkiv ega leia ülikoolidelt piisavalt toetust. Kuigi suur hulk antropolooge keskendub konkreetsemate probleemide uurimisele ning nende tööol võib olla rakenduslik väärtus, ollakse rakendusliku lähenemise suhtes ettevaatlikud. Samuti ei nimeta väljaspool akadeemilist sfääri tööd leidnud antropoloogid end sageli antropoloogideks, vaid kannavad näiteks uuringunõustaja või konsultandi nime. Samal ajal selgus hiljutisest Ameerika Antropoloogide Assotsiatsiooni korraldatud uuringust, et umbes 30 protsenti doktorikraadiga antropolooge töötab antropoloogina just väljaspool ülikooli.

Kultuuri- ja sotsiaalantropoloogid saavad oma oskusi kasutada väga erinevates valdkondades, mis eeldavad mingi rühma süvitsi tundmist – näiteks tootearienduses, sotsiaalprobleemidele lahenduse otsimises või hääbuvate traditsioonide jäädvustamisele ja kestmisele kaasaaitamises. Eraldi võib välja tuua antropoloog-aktivisti, kes lisaks kirjeldamisele-analüüsile ning seeläbi uuritavate hääle kuuldavakstegemisele võtab oma uuritavate suhtes veelgi aktiivsema positsiooni, keskendudes näiteks süsteemse vägivalla või ekspluaatimise vastu võitlemisele, assimileerimise peatamisele vms.

Toomas Gross toob Sirbis välja rakenduslike suundadena näiteks arenguantropoloogia, organisatsioonide antropoloogia või rahvusvahelise äri antropoloogia. Samuti võib rakendusliku distsipliinina näha meditsiiniantropoloogiat, kus uuritakse näiteks haiguste ja raviviiside kultuurilist ja sotsiaalset tähendust. Meditsiiniantropoloogiast on praeguseks kujunenud üks antropoloogia kaalukamaid alavaldkondi, mis aga Eestis ei ole seni piisavalt tähelepanu pälvinud.

Euroopa sotsiaalantropoloogide konverentsi 150 paneelist tegeles rakendusantropoloogiaga otsesemalt kaks, ehkki rakenduslikke-praktilisi uurimusi leidis muidugi väga erinevate teemade all. Näiteks meditsiiniteemadel arutleti kuues paneelis. Rakendusliku antropoloogia suunal esitleti valdavalt sotsiaalseid projekte: ühiskonnas nõrgematele gruppidele või tõsiste sotsiaalsete probleemide lahendamisele suunatud uurimusi. Äriktoris tegutsevad antropoloogid jõuavad akadeemilistele konverentsidele harva, sest ettevõtete jaoks tehtud rakendusuuringuid ei ole üldiselt võimalik avalikult artiklite või ettekannetena esitleda – selleta aga on akadeemilises elus teadupärast keeruline edasi jõuda.

Tallinnas EASA konverentsil tõdeti, et üldiselt peavad antropoloogid oma pädevuse rakendamist näiteks (suur)korporatsioonide teenistusse eetilisel probleematiliseks või isegi otseselt ebaetiliselt. „Elu väljaspool ülikooli” jääb õppejõududele sageli võõraks, mistõttu tudengeid ei taheta või ka lihtsalt ei

osata võimalikuks rakendusantropoloogi karjääriks ette valmistada. Tuleb siiski tunnistada, et valdavale enamikule üliõpilastest ei jätku akadeemilise antropoloogina tööd.

EASA konverentsi rakendusantropoloogilised ettekanded katsid väga erinevaid teemasid, mis aga enamasti olid seotud sotsiaalsete probleemide tundmaõppimise ning ka konkreetsemate abiprogrammide vajaduse põhjendamisega.

Professor Jude Robinsoni uuring lähtus lastele suunatud muusikaprojektist, mille käigus õpetati Liverpooli vaesemate piirkondade koolides lastele pillimängu. Tugevalt kihistunud Briti ühiskonnas puudub klassikalisel muusikal kultuuriliselt-majanduslikult vähem edukate rühmade jaoks tähendus. Valdavalt töölisklassi lastele pakutud tasuta muusikaõpe osutus väga edukaks: näiteks tõusis pilliõppes osalejatel vaatamata kasvanud koormusele ka üldine õppeedukus. Professor Robinsoni uuring toimus faasis, kus projekti jätkumiseks vajalik rahastus oli katkenud. Robinson uuris sotsiaalset keskkonda, kust projektis osalenud lapsed pärinesid, kirjeldas-pildistas kodusid, avas pilliõppe konteksti. Sel viisil kogunes värvikas materjal, näiteks kodude plaanid, kuhu uuritavad märkisid kõik muusikaga seonduva. Oli selgelt näha, kui vähe on mitmetes kodudes muusikaga seonduvat – näiteks ainult teler toanurgas. Siin avaldub etnograafilise materjali kasutamine veenmise eesmärgil. Robinsoni kogutud joonistused, lood või pildimaterjal näitab muusika rolli laste eludes või õigemini seda, kuidas paljudel lastel oleks sisuliselt võimatu ilma toetava programmita jõuda muusikaõppeni ja tihedama sidemeni muusikaga. Uuring demonstreeris olemusliku ebavõrdsuse olukordi, keskendumata liigselt töölisklassi rõhumise jms retoorikale.

Veenmine võibki olla eraldi uuringueesmärk – näidata sotsiaalse programmi tulemuslikkust või põhjendada selle vajalikkust. Esther Peperkamp Rahvusvahelisest Breda Rakendusteaduste Ülikoolist (International University of Applied Sciences Breda) püstitas muuhulgas küsimuse antropoloogi rollist mitmesugustes sotsiaalprogrammides, kus etnograafilist materjali üha sagedamini kasutatakse. Ehkki selline kaasatus annab antropoloogile tööd, ei tohiks rakendusantropoloogias kaduda ka teadmiste ja teooriate loomise osa. Peperkampi arvates lähevad rakendusprojektid liiga lihtsalt kompromissile, kus uuringu kiirus ja konkreetset eesmärgid võivad kaotada uuringu väärtuse antropoloogia seisukohalt. Peperkamp tõi positiivse näite mänguväljakute arendamise jaoks tehtud uuringutest, kuhu kaasati ka lapsed ja mis pakkusid huvitavat materjali ka väljaspool konkreetset rakendusprojekti.

Oxfordi ülikooli magistrant Michael Vimont tutvustas uuringut, kus vaatlusele anti kvantitatiivne mõõde. Ühes Ohio algkoolis hinnati pikema vaatluse käigus ära toidukogused, mis õpilased olid taldrikule jätnud, ning ilmnes selge tendents, et õpilaste järelejäetud koolitoidu kogused vähenevad kuu lõpus märgatavalt. Säärane uuring on kõnekas illustratsioon teatavatele sotsiaalprobleemidele – palgarahade lõppemine muudab lapsed näljasemaks. Huvitav ongi siin kombineeritud uuringu meetod, mis tõi sisse kvantitatiivse osa – vaatluse käigus tuvastatud käitumismustri kaardistamine suurema andmekogumi põhjal annab veenva tulemuse.

Organisatsioonikultuuri uurimise suunda, mis rakenduslikus antropoloogias on kahtlemata väga oluline, esindas Heidelbergi ülikooli doktorant Frauke Meeuw, kes rääkis oma 12-kuulise välitöökogemuse põhjal töökollektiivi suhte- ja tööpraktikast Indias paiknevas rahvusvahelises ettevõttes. Et uuring on veel järeldesteks vormistamata, tutvustas Meeuw oma välitöid, mis hõlmasid komplekselt töötajate suhtluse jälgimist, näiteks ka töövälisel ajal toimuvaid kokkusaamisi, sotsiaalmeediat jne. Meuuwi keskne teema – arusaamatused töökeskkonnas – sisaldas mitmeid alaküsimusi, nt mida tähendab, kui inimesed ütlevad, et nad on hõivatud („I'm busy“). Ta leidis, et avatud kontoris toimub äärmiselt palju mitteformaalset suhtlust, mida töötajad ise kuigivõrd tähele ei pane. Visuaalselt mõjusad olid näiteks Meuuwi koostatud suhtlemisskeemid, mis näitavad, et vaatamata levinud arusaamale nõrgast sisemisest kommunikatsioonist kulub töötajatel tegelikult väga suur osa ajast just omavahelisele suhtlemisele. Nagu mitmed uuritavad otsesemalt-kaudsemalt väljendasid, ei saa nad seetõttu kontoris kunagi eriti efektiivselt tööd teha.

Suur osa rakendusantropoloogiast keskendub sotsiaalsetele probleemidele. Susan Hyatti uuring Indiana ülikoolis lähtus mõtlemapanevast statistikast, et kuni 46 % vanglast ennetähtaegselt vabanenud kinnipeetavaid jõuavad sinna kolme aasta jooksul uuesti tagasi. Vaadeldes endiste vangide toetamise ja neile jäätmekäitlusjaamades töö pakkumisega tegelevat programmi RecycleForce, tutvustas Hyatti uurimismeeskond tegureid, mis vangide jaoks taasühiskonnastamise puhul kõige keerulisemaks osutuvad. Valdavalt on ennetähtaegse vabastamise katkestamise põhjuseks protseduurireeglite vastu eksimine. Hyatt tõi välja, et uuritavatel tuleb täita mitmeid bürokraatlikke protseduure, mille eiramisel, ehkki seadust ei rikuta, tuleb katseaja nõudmiste mittetäitmise tõttu siiski vanglasse tagasi minna. Endiste vangide jaoks on probleemsed ka neile osaks saav usaldamatus ja häbimärgid, mis kriminaalse minevikuga kaasnevad. Professor Hyatti uurimus on ühtlasi hea

näide praktilise väljundiga uurimisprojekti kasutamiseks õppetöös – uurin-gute läbiviimine oli osa magistritaseme etnograafilise meetodi õppekursuse läbimisest. Üliõpilaste hinnangute põhjal oli näha, et kogemus oli neile lisaks tõhusale meetodi läbiproovimisele ka laiemalt maailma avardav.

Pavla Burgos Tejrovská tutvustas Tšehhi mastaapset töötuse vähendamise sotsiaalprojekti, kus lähtutakse seisukohast, et edukas sekkumine ning prak-tikamuutus algab kohaliku keskkonna ning inimeste igapäevaelu tundmisest. Seetõttu on projekti kaasatud mitmed antropoloogid, kelle ülesandeks on õppida tundma kõige probleemsemate piirkondade eluolu, kogukondlikke elumaailmu. Tejrovská tõi näite, kuidas väga halb transpordiühendus on töö-tute tajutud võimaluste kaardilt lõiganud välja isegi küllalt lähedal asuvaid paiku, kus nad potentsiaalselt tööd leida võiksid.

Antropoloogide osalusel töötatakse välja ka väga praktilisi lahendusi. Dan Podjed Sloveeniast uurib autojuhte, et luua mobiilirakendust, mis võimaldab autojuhil enda käitumist liikluses paremini jälgida, eesmärgiga juurutada ökoloogilisemat sõidustiili. Projektimeeskonnas teevad koostööd väga eri- neva taustaga inimesed alates arendajatest-programmeerijatest kuni antro- poloogideni. Viimaste ülesanne on tuvastada juhtide käitumismustreid, sest mingi muutuse tekitamiseks peab arvestama muudetava eripäradega.

Käesolevas ülevaates välja toodud uuringud ei kata kindlasti kogu raken- dusantropoloogia valdkonda, kuid annavad ideid, milliste teemade puhul ja kuidas võib antropoloogilist pädevust kasutada. Eestis pole rakendusant- ropoloogiaga varem kuigi süstemaatiliselt tegeldud. Siiski on alates 2013. aasta lõpust koos käinud TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakonna initsiatiivil kogunenud rakendusantropoloogia algatusrühm, mis koondab mitmete erialade esindajaid. Algatusrühm on võtnud eesmärgiks luua organisatoorne operatiivne valmisolek võtta vastu reaalseid rakendus- antropoloogilisi tellimusi nii era- kui avalikust sektorist. Rühma esialgselt kaardistatud rakendusantropoloogilised huvivaldkonnad oleksid kogukon- natöö, kultuurikorraldus, käeliste oskuste ja töökultuuri uuringud, pärand- kultuuri valdkonna ekspertiisid jms.

TÜ VKA rahvusliku käsitöö osakond on rakendusantropoloogiliste tee- madega varem tegelenud esmajoones arendusprojektide raames, mis on puudutanud näiteks vanemaealiste käsitööliste hõlmamist tööturule, mees- käsitööliste kaasamist formaalsesse õppetöösse, meeskäsitööliste suhtlusvõr- gustikke ja toimetulekut ning kutseõppekavade arendamist.¹

1 Lähemalt vt nt Parts *et al* 2009 ja Parts *et al* 2011.

Rakendusantropoloogia edasine arendamine Eestis on mõistlik mitmel põhjusel: see avab uurijatele uusi perspektiive ning võimaldab pakkuda lahendusi konkreetsematele küsimustele ja ühiskondlikele probleemidele. Rakendusantropoloogid vajavad üldiselt partneriteks (või ka otseseks tööandjaks) avaliku või äri sektori organisatsioone. Eduka akadeemiast väljumise eelduseks on seega laialdasem teadlikkus etnograafilise meetodi ja antropoloogia pädevustest ning võimalikest kasutusviisidest.

Kirjandust

Gross, Toomas 2006. Uued tuuled antropoloogias. – *Sirp*, 09.06.

Parts, Priit-Kalev, Jääts, Liisi, Rennu, Madis, Matsin, Ave, Metslang, Joosep 2009. Viljandimaa käsitöömeistritest rakendusantropoloogia vaatenurgast. – *Akadeemia*, nr 4, lk 725–745.

Parts, Priit-Kalev, Rennu, Madis, Jääts, Liisi, Matsin, Ave, Metslang, Joosep 2011. Developing Sustainable Heritage-Based Livelihoods: an Initial Study of Artisans and their Crafts in Viljandi County, Estonia. – *International Journal of Heritage Studies*, 17 (5), lk 401–425.

Parts, Priit-Kalev (koost.) 2009. *Traditsioonilised puutöö- ja ehitusoskused Viljandimaal 2008*. *Studia Vernacula*, kd I. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Parts, Priit-Kalev (ed.) 2009. *Traditional woodworking and building crafts in Viljandi county in 2008*. *Studia Vernacula*, Vol. II. Viljandi: University of Tartu Viljandi Culture Academy.

Perspectives of Applied Anthropology – an overview of the European Social Anthropologists' Conference

Abstract

University of Tartu doctoral candidate Marko Uibu provides an overview of topics and development problems in modern applied anthropology on the basis of a conference of European social anthropologists held in Tallinn in the summer of 2014. The goal for applied anthropologists is to find solutions to specific problems by getting to know a phenomenon or a group via comprehensive fieldwork. Anthropologists can use their skills in very different fields, such as product development, seeking solutions to social problems or documenting fading traditions and helping them endure. The Tallinn conference mainly presented research aimed at resolving and/or raising awareness of social problems. The meeting of European applied anthropologists noted that the discipline was not sufficiently visible in Europe and that it did not receive enough support from universities; anthropologists themselves are cautious about taking applied approaches. Developing a more applied direction would be a reasonable course, however. This would open up new avenues for researchers and allow solutions to be offered for specific questions and social problems.

Keywords: applied anthropology, Anthropology in Europe, EASA biennial conference in Tallinn